
Historická próza v roce nula

Vývoj literárních žánrů se v něčem podobá lidskému životu nebo dějinám: má svou plynulost a setrvačnost, ale je také zřetelně článkovaný body obratu, krátká etapa prudkého vzestupu v něm může předcházet dlouhému stadiu volného pádu, kvalita a kvantita pro něj mohou být veličinami přímo i nepřímo úměrnými.

Je zřejmě jen málo tematických a žánrových oblastí české literatury, pro které politický přelom roku 1989 znamenal tak výraznou změnu existenčních podmínek, společenské autority a celkového „tvůrčího klimatu“ jako pro historickou prózu. V domácí knižní produkci sedmdesátých a osmdesátých let zaujímala historická próza významné místo jak kvantitativně, tak kvalitativně. Jedna její část (a budiž hned řečeno, že ta umělecky pochybnější) se těšila přízni oficiálních činitelů spisovatelského svazu: pověstnou špičku ledovce představovaly rituální tance Oldřicha Rafaje a Hany Hrzalové kolem stále tezevitější tvorby Miloše V. Kratochvíla nebo kolem lidového čtiva z pera Bohumila Říhy. Druhá linie naopak lákala k zamyšlení a studiím spíše (nikoli však výhradně) kritiky mocensky odsunuté na okraj oficiálního literárního dění nebo publikující jen v samizdatu: připomeňme tu alespoň studii Milana Suchohela o Daňkově Vraždě v Olomouci a Neffově románu Královny nemají nohy z brněnského fakultního sborníku z roku 1975¹, nebo Hamanovu souhrnnou úvahu Romantika historie a současný historický román, uveřejněnou v samizdatovém Kritickém sborníku roku 1981 pod jménem H. Rak². Od listopadu 1989 je všechno jinak: historická beletrie přestala zajímat autory i kritiky (alespoň ty, kteří v literatuře něco znamenají), z centrální žánrově-tematické oblasti se rázem stala zóna periferní. Výjimky jako Vladimír Körner nebo Vladimír Macura jen potvrzují obecně platné pravidlo, nehledě na to, že tvorba obou zmíněných prozaiků je celým svým ustrojením svázána právě s atmosférou normalizačních desetiletí, je polemickou reakcí na myšlenkové stereotypy normalizační doby, na její ideologii a mytologii.

Příčiny zvratu v situaci a vývoji žánru jsou vcelku evidentní. Oficiální historická beletristika přežvykující k transparentnosti zjednodušené ideje sociálního pokroku a historického optimismu zmizela s pádem institucí a mechanismů, které ji přiváděly k životu. Vysokou hodnotovou úroveň historické prózy normalizačního období vytvářeli především autoři tzv. šedé zóny, kteří přes historické náměty mířili k obecně lidské morální, existenciální či filozofické problematice a kterým byla vlastní kritická nedůvěra nebo skepse vůči lidským možnostem formovat dějiny v souladu s abstraktními mravními principy. Z nich se ovšem dodnes historické tematice věnuje už jen Vladimír Körner. Jiří Šotola, Vladimír Neff a Ladislav Fuks zemřeli, Václav Erben se jako spisovatel odmlčel a přešel k politice, a Oldřich Daněk se takřka výhradně věnuje televizní tvorbě (k ní se také vztahuje knižně vydaný cyklus Hříček o královnách, soubor prozaických verzí původních

1 Milan Suchohel: Přítomnost českého románu o minulosti (Dvě interpretace a pokus o zařazení). In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, D22, 1975.

2 H. Rak: Romantika historie a současný historický román, Kritický sborník (samizdat) 1981, č. 1.

televizních scénářů³). Co zůstalo střídou časů nezasaženo, to je konjunkturální vypravěčství a konvenční beletrizování, spotřební literatura tvořící vždy asi devět desetin celkové literární produkce.

A tak je primárním znakem historické beletrie vyšlé v posledních pěti šesti letech průměrnost, fádnost, myšlenková i výrazová konvenčnost, která si navíc hledá oporu v těch nejbizarnějších jevech a zjevech literární minulosti. Znovu vycházejí triviální romantické historicky Františka Josefa Čečetky; nakladatelství Vlasty Brtnkové zakládá edici Velké lásky velkých žen a otvírá jí neumělou a rozvláčně popisnou románem Velká královna Kleopatra (1995) sepsanou samotnou majitelkou vydavatelské officíny; neúporná beletrizátorka epochy sahající od Přemysla Otakara II. po Karla IV. Ludmila Vaňková zaokrouhlila svůj nový cyklus o manželských i mimomanželských radovánkách panovníků a dvořanů do úhledné dvanáctidílné podoby⁴ a v novém vydání dosáhla toho, že jednotlivé romány jsou jako v Dumasových spisech řazeny podle chronologické posloupnosti, takže pohodlný čtenář má celé české dějiny pěkně po ruce a může si jimi vytapetovat knihovnu; a aby pluralita čtenářských zájmů byla uspokojena také dostatečně pluralitní nabídkou, literární second-handu u nás otvírají i zatím ne dosti zviditelnění příslušníci exilu, jak o tom svědčí román F. X. Havlíčka Evropan Karel IV.⁵

Historický zlom roku 1989 a nedlouho poté následující vznik samostatného českého státu, který v publicistice vyvolal vlnu úvah o české identitě a kořenech naší státnosti, vedl v historické beletrii k pozoruhodnému efektu, který bychom mohli nazvat přemalováváním českého Panteonu. Tak jako se dřív psaly příkladně výchovné romány o Komenském nebo o Sokratovi coby napravovateli sociálních křivd, nyní se vyrojily romány o českých světcích pokorně skládajících svůj vlastní i národní osud do milosrdných rukou Božích (doprovázejí je i reedice obdobných starších děl Křelinových nebo Durychových), a jako se dříve Přemyslům odpouštěly jejich krvavé zločiny pro jejich údajné státotvorné poslání, nyní z nich autoři neváhají učinit přímo zrůdy pekelné, aby se tím spíše mohly zaskvět ctností Slavníkovců, ba i Vršovců. Nutno ovšem říci, že vedle zcela tradičních a bez špetky invence sepsaných příběhů, jako je Bosý biskup z Libice Františka Neužil⁶ nebo Nás nevyvrátí z kořene Aleny Vrbové⁷, se v této skupině próz objevují i díla zřetelně vyšších kvalit. Sarkandrovský román Jana Žáčka A oddělil světlo od tmy⁸ je bezpochyby napsán s netuctovou erudicí historickou i literární, ale s durychovskou ironií do něj vstoupila také militantní ideologičnost, kterou mohou přehlédnout jen katolíci hodně netolerantní.

Smrt svatého Vojtěcha Vladimíra Körnera⁹ je pak román, který do těchto souvislostí patří jen tematicky, jinak se z nich zcela vymyká. Odpudivý obraz Přemyslovce Boleslava II. zde neslouží jako kontrastní pozadí pro zdůraznění svatozáře nad hlavou Slavníkovce Vojtěcha, je jen stylizovanější a ornamentalizovanější podobou temných, vlčích sil uvnitř lidské povahy, onoho věčně se vracejícího pozemského pekla, jemuž i v dřívější Körnerově tvorbě většinou také patřil závěrečný dějový triumf. A postava svatého Vojtěcha svou mučednickou smrtí nenabádá čtenáře k následování a napodobení, je spíše výstrahou: hle, lidé, takto přichází na svět Apokalypsa, neboť ti nejčistší, ti, kteří si ničeho nežadají pro sebe, raději touží po smrti, než by žili mezi vámi a trpěli krutostí vašich činů! Körnerův svatý Vojtěch je mučedník velmi odlišný od těch, jejichž tradici

3 Oldřich Daněk: Hříčky o královnách. Praha, Erika 1995.

4 Roku 1993 vyšly romány Od trůnu dál (Praha, Šulec a spol.) a Roky před úsvitem (Praha, Nezávislý novinář). Souborného vydání se ujalo nakladatelství Šulec a spol.

5 F. X. Havlíček: Evropan Karel IV. Vimperk, Papyrus 1994.

6 František Neužil: Bosý biskup z Libice. Praha, Vyšehrad 1991.

7 Alena Vrbová: Nás nevyvrátí z kořene. Vimperk, Papyrus 1995.

8 Jan Žáček: A oddělil světlo od tmy. Olomouc, Velehrad 1995.

9 Vladimír Körner: Smrt svatého Vojtěcha. Praha, Akropolis 1993.

pěstuje katolická literatura: je opět jen variací na autorovo staré téma – lidská bezmoc, lidská nepatřičnost, vyřazenost z biologicky sdíleného společenství, smrt jako vysvobození z útrap. Také specificky literárními kvalitami se Körnerův román vymyká z kontextu, kterým se tu zabýváme. Pozornější interpret nachází ve Smrti svatého Vojtěcha příležitost ke sledování celého přediva velmi složitých a jemných přesunů v autorově metodě textových refrénů a symbolických motivů. Jen namátkou připomínám, jak se původně (např. v Údolí včel) dosti jednoznačné symboly včel nebo vody stávají v tomto pozdním autorově díle ambivalentnějšími, jak do sebe vtahují zcela protikladné významové odstíny a jak se navíc jejich fungování v textu dále komplikuje koincidence s motivy dalšími, ještě méně průhlednými – např. ovcí nebo vos.

Pisatelé spotřebního čtiva obvykle hodně chtějí, ale málo umějí. Chtěli by být velkými epiky a snovateli strhujících lidských osudů, chtěli by čtenáře poučit o tom, jak se v minulosti žilo, chtěli by doplnit jeho znalosti historické faktografie, případně povzbudit jeho ochablé národní vědomí, a většinou by také rádi čtenáře dojali nebo dokonce rozplakali. Zdá se mi, že se jim vesměs nic z toho nedaří: místo lidských osudů nabízejí tisíckrát obehnaná klišé, místo citů mechanické záškuby, jež by snad slušely robotům, místo poznání minulosti školometské přežvykování faktičků z učebnic a příruček, místo dojetí nudu. Tím spíš je třeba si vážit knih, jež žádné velké poslání nepředstírají, jež chtějí prostě jen kultivovaně bavit. Myslím, že právě v tomto ohledu ještě nebyly doceněny prózy autorky, která si říká Maxi Marysko, zvláště obsáhlé romány *Cesta růžových kurýrů* a *Milý Danieli*...¹⁰ Maxi Marysko se na rozdíl od Ludmily Vaňkové otevřeně hlásí jako ke svému vzoru k Alexandru Dumasovi, ale její příběhy o kavalírech mistrně vládnoucích kordem i intelektem, o záhadných vraždách a intrikách rozenkruciánů a dvorských diplomatů na pozadí zapomínané doby císaře Karla VI. a jeho snah o uznání Pragmatické sankce mají přednosti, které může ocenit i zapřisáhlý odpůrce historické beletrie: jsou skutečně napínavé, prozrazují autorčin cit pro dávkování tajemství, mají originální a vtipně rozvíjené zápletky s cudně utajovaným podtextem smutku nad marností lidského pachtění a neurážejí stylistickými trivialitami. Je to málo? Za okolností popsaných v předešlých odstavcích se mi zdá, že je to víc než dost.

¹⁰ Maxi Marysko: *Cesta růžových kurýrů*. Praha, Nakladatelství Ivo Železný 1993; *Milý Danieli*... Praha, Nakladatelství Ivo Železný 1993.